

УДК 378.014.543(477)(1-87)

*А. О. Касич,
д. е. н., професор, зав. каф. кафедри обліку, аналізу і аудиту,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук
В. А. Циган,
студентка, КрНУ ім. М. Остроградського, м. Кременчук*

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ КРАЇНАХ СВІТУ

*А. О. Kasych,
Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Accounting, Analysis and
Audit, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskiy National University
V. A. Tsygan,
Student, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskiy National University*

FEATURES OF FINANCING HIGHER EDUCATION IN UKRAINE AND OTHER COUNTRIES

У статті розглянуто проблеми фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу. Досліджено джерела фінансування закладів вищої освіти, а саме, державного і недержавного фінансового забезпечення. Обґрунтовано взаємодію ВНЗ та бізнесу, залучення спонсорів до фінансування освітніх програм. Особливу увагу приділено порівнянню основних показників фінансування освіти в різних країнах, що впливають на її якість. Також визначено залежність між рівнем розвитку країни та економічним забезпеченням освіти.

The article deals with problems of the financing higher education in Ukraine and other countries. Investigated several sources of funding of higher education, namely, public and private funding. Grounded cooperation between universities and business, attracting sponsors to finance educational programs. Particular attention is paid to the comparison of key indicators of education funding in different countries, that's affected on its quality. Also the relationship between the level of economic development and the provision of education was determined.

Ключові слова: державне фінансування, недержавне фінансування, освіта, витрати, якість освіти.

Keywords: public funding, outside funding, education, consumption, education quality.

Постановка проблеми. Удосконалення економічних механізмів функціонування вітчизняної вищої освіти є одним з основних напрямків державної освітньої політики, який, крім того, визначено стратегічною програмою розвитку освіти. Вирішення даного завдання передбачається шляхом впровадження сучасних моделей фінансування, пошуку нових джерел матеріальних та інтелектуальних ресурсів. При цьому виникає одразу дві проблеми: по-перше, за рахунок яких джерел необхідно здійснювати фінансування освіти; по-друге, як ефективно використовувати залучені ресурси для отримання позитивних результатів та забезпечити високу якість та доступність освіти для всіх бажаючих.

Аналіз останніх досліджень. Питання фінансування освіти в Україні досліджуються у працях вітчизняних вчених, В. Андрущенко [1], Б. Гершунського [2], Б. Євтуха [3], В. Кременя [4-6], Н. Ничкало [7], А. Бойко [8], В. Журавський [9], М. Зубрицька [10], О. Катеринчук [11], С. Красняков [12] та ін.

Незважаючи на велику кількість досліджень питань фінансування освіти залишається багато проблем і найголовніша з них – за рахунок яких джерел повинні фінансуватись вищі навчальні та науково - дослідні заклади в ринковій економіці.

Метою даного дослідження є порівняльний аналіз фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу, а також обґрунтування механізмів встановлення впливу фінансового забезпечення на якість освіти.

Основна частина. Процес фінансування освіти залежить від базового підходу до його здійснення та передбачити вибір з можливих альтернатив: державне та комерційне фінансування, за рахунок спонсорських внесків, комбіноване фінансування тощо. Фінансування державних закладів освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей національного господарства, держпідприємств, організацій, а також додаткових джерел. Форми фінансування освіти в межах державних та недержавних джерел наведено в табл.1.

Таблиця 1.
Джерела фінансування закладів вищої освіти

Державне фінансування вищої освіти	Недержавне фінансування вищої освіти
<ul style="list-style-type: none"> - прямого фінансування (з одного або декількох рівнів державного управління) на основі кошторисів або нормативів; - додаткових асигнувань за окремими категоріальними програмами, заходами тощо (наприклад програма підтримки кращих студентів); - дотацій або субвенцій для вирівнювання диспропорцій між регіонами; - фінансування специфічних програм (кредитування навчання, ваучерна освіта, харчування малозабезпечених дітей); - виділення матеріальних ресурсів, надання пільг; - за формулою, яка враховує певні кількісні та якісні показники діяльності навчального закладу; - за конкурсом; - «блокові» гранти; - на рівні минулого року. 	<ul style="list-style-type: none"> - кошти одержані на навчання, підготовку підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів; - плата за надання додаткових освітніх послуг; - кошти одержані за науково - дослідні роботи та інші роботи, виконані закладом освіти на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян; - доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, дільниць і господарств від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання; - дотації з місцевих бюджетів; - кредити і позички банків, дивіденди від ЦП та доходи від розміщення на депозитних вкладах тимчасово вільних позабюджетних коштів; - добровільні грошові внески, матеріальні цінності одержані від підприємств, установ, організацій, громадян.

Загальною ознакою для країн із ринковою економікою стала різноманітність джерел фінансування освіти та використання, у тому числі кредитних ресурсів. В умовах трансформаційної економіки та обмежених доходів більшості сімей переважають форми державного фінансування.

Розвиток недержавних форм фінансування відбувається поступово. Крім того, застосування окремих джерел є досить обмеженим з різних обставин. Перешкодою фінансовій допомозі освіти з боку підприємств та фінансових структур є непрозорість бюджетного процесу як на рівні окремих навчальних закладів, так і на рівні району чи міста. Громадським організаціям чи благодійним фондам важко вступати у контрактні відносини з навчальними закладами, оскільки вони не можуть наймати працівників для виконання професійних завдань. Використання механізмів кредитування освіти також є обмеженим.

Для активізації використання недержавних форм фінансування необхідно розробити механізм звільнення частини прибутку, спрямованих на фінансування освітніх програм від оподаткування.

Далі більш детально зупинимось на дослідженні комплексу показників фінансування освіти. Обсяг фінансування освіти в різних країнах встановлюють у відсотках від ВВП, що означає їх пряму залежність від

рівня розвитку економіки. У тому числі спостерігаються наступні тенденції: чим вище є рівень розвитку економіки (величина ВВП), тим більший обсяг фінансових ресурсів має вища освіта. Основні показники, які характеризують розвиток вищої освіти та її фінансового забезпечення в різних країнах світу представлено в табл. 2.

Таблиця 2.
Основні показники рівня фінансування освіти в різних країнах

Показники	Україна	Росія	США	Німеччина	Франція	Японія	Півд. Корея	Китай	Індія	Польща
ВВП на душу населення, дол. США	3 870	19 833	46 588	37 430	34 256	33 785	28 797	7 519	3 339	19 908
Загальні витрати на освіту, % ВВП	5,3	4,1	5,4	4,6	5,9	3,8	5	4	3,2	5,1
Державні витрати на вищу освіту, % ВВП	2,3	1,2	1,0	1,1	1,3	0,5	0,7	-	1,3	1,1
Загальні витрати на освіту на душу населення, дол. США	205,1	813,1	2515,7	1721,8	2021,1	1283,8	1439,8	300,8	106,8	1015,3
Витрати на одного студента за рік, дол. США	3 121	7 749	29 201	15 711	14 642	15 957	9 513	-	-	19 269
Кількість ВНЗ в країні, од.	854	689	3301	250	586	721	394	1135	579	286
Чисельність населення, осіб	46,6 млн.	142млн	316млн	80 млн.	65млн.	127млн	49млн	1,3млрд	1,2 млрд	38 млн.
Кількість університетів в у топ – 500, од. (ARWU 2012)	0	0	150	37	20	21	10	28	1	2
Персональні комп'ютери на 100 осіб, од.	4,5	13,3	80,6	65,6	63,1	40,7	57,6	5,7	3,2	16,9
Користувачі Інтернету на 100 осіб, од.	44,6	43,4	74,2	82,5	77,5	77,6	82,5	34,4	7,5	62,5

Джерело: [13, 14]

Представлені в таблиці показники дають можливість виявити наступні особливості:

1. Частка ВВП, яка витрачається на освіту у більшості країнах коливається від 3 до 5,9 %. Відносний показник України відповідає загально - світовій тенденції та складає 5,3 %. Стаття 61 Закону України про освіту визначає необхідний обсяг бюджетних асигнувань на сферу освіти у розмірі не менш 10% від валового внутрішнього продукту (ВВП). Однак жодного разу з моменту набуття незалежності Україні не вдалося вийти на такий рівень фінансування освіти.

В той же час, така норма законодавства видається завищеною, оскільки у світі є лише декілька країн, які витрачають на освіту більше 10% національного доходу. Це здебільшого невеликі острівні держави, розташовані в Тихому океані або Карибському басейні.

2. За показниками загальних державних витрат на освіту спостерігаються певні відмінності між країнами. І хоча відсоток цього показника відповідає середньо – світовому значенню, в абсолютному грошовому вимірнику маємо суттєві відмінності, оскільки ВВП з розрахунком на душу населення в розвинених європейських країнах – значно більший.

3. Має місце суттєві відмінності між країнами і за показником витрат з розрахунку на одного студента. Так, у розвинених країнах вони знаходяться на рівні від 9000 до 30000 дол. США, коли в Україні вони складають лише 3121 дол. США.

4. Спостерігається суттєве перевищення кількості ВНЗ в Україні з урахуванням чисельності населення. Так, за чисельністю населення Україна спів ставна з Південною Кореєю, але кількість вітчизняних ВНЗ в 2,2 рази більше ніж в Південній Кореї.

5. Не зважаючи на кількість ВНЗ, Україна залишається не конкурентоспроможною в глобально - освітньому просторі. Так, жоден ВНЗ України не входить до ТОП – 500 ARWU – 2012.

6. Стан матеріально – технічної бази, яка відображає фінансове забезпечення ми можемо побачити проаналізувавши показники ПК на 100 осіб і користувачі Інтернету на 100 осіб. Україна залишається на рівні нижче середньо – світових тенденцій.

Якщо в Європі, й особливо в скандинавських країнах, роблять акцент на державному фінансуванні системи освіти, то в розвинених країнах інших регіонів світу велика частка інших джерел фінансування вищої освіти. Так, за даними Організації економічної співпраці й розвитку (ОЕСР) в таких країнах, як США, Японія, Австралія, Ізраїль, приватні кошти складають більше половини усіх джерел фінансування вищої освіти. А в Південній Кореї і Чилі – сягають 75%. В результаті, в цих державах відзначається високий рівень цін на вищу освіту. Згідно з інформацією ОЕСР в середньому в Європі плата за навчання одного студента складала \$1 100, а в США сягала \$5 500.

В Україні до цього часу переважає державне фінансування освіти. Витрати державного бюджету України на сферу освіти протягом останніх 5 років зросли втричі та в 2012р. склали 26,9 млрд. грн. (3,36 млрд. дол. США) (рис. 1). При цьому слід зауважити, що річний операційний бюджет, наприклад, Єльського університету складає майже 3 млрд. дол. США. Основною причиною такої ситуації є відмінності в базисних підходах до фінансування вищої освіти у різних країнах.

Основними витратними статтями державного бюджету є асигнування на середню освіту (42% всіх витрат), вищу освіту (30%), дошкільну освіту (12%) та професійно-технічне навчання (6%). Близько 4% витрачається на позашкільну освіту й роботу з дітьми, ще 1% - на післядипломну освіту. Лише по 0,5% річних бюджетних асигнувань витрачається на матеріально-технічне забезпечення учбових закладів і дослідження і розробки у галузі освіти. При цьому понад 90% державних інвестицій в галузь освіти спрямовується на утримання – заробітну плату, сплату комунальних послуг, харчування та ін. [15].

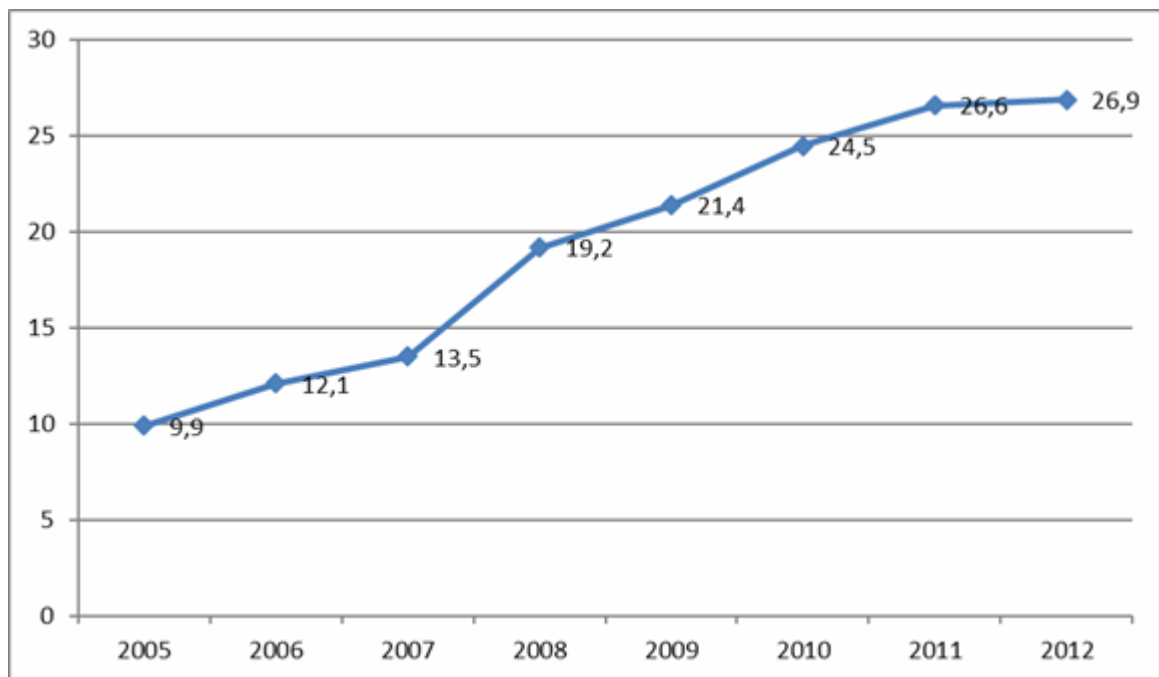

Рис. 1. Витрати державного бюджету України на сферу освіти (млрд. грн.)

Джерело: побудовано авторами за даними [15]

Висновки. Результати аналізу фінансування вищої освіти в Україні є дещо суперечливими: якщо брати за основу відносні показники (частину витрат на вищу освіту у відсотках ВВП), то дані України відповідають ситуації в розвинених країнах, а якщо взяти до уваги абсолютні показники, то Україна, на фінансування освіти, виділяє значно менше коштів, порівняно з розвиненими країнами. Відповідно, слід змінити існуючу норму фінансування освіти в розмірі 10% від ВВП, оскільки вона є недосяжною та нереальною. Обсяг фінансування освіти пропонуємо розраховувати на основі соціальних та економічних показників.

Крім того, існує проблема ефективності розподілу та використання державних коштів, спрямованих на освіту. Розподіл державних коштів повинен відбуватися з урахуванням рейтингів ВНЗ та якості підготовки в них фахівців. Для створення реальних конкурентних умов між ВНЗ необхідно надати їм більшу автономію. Ті ВНЗ, які будуть розподіляти кошти найефективніше, підвищать якість освіти, вони і отримають конкурентну перевагу в порівнянні з іншими.

Проблемою, що потребує серйозної уваги держави, також є занепад науково-дослідної діяльності ВНЗ. Причинами чого є недостатнє фінансування досліджень, й відсутність стимулів розвивати цю сферу діяльності. Цей аспект стає основною перешкодою входження українських ВНЗ до світових рейтингів. Для реального збільшення обсягу фінансування освіти необхідно створити відповідні умови для стимулювання активізації бізнесу в цій сфері.

Література:

1. Андрущенко В.П. Модернізація освіти: політика і практика // Педагогіка і психологія. – 2002. – №3. – С.12-15.
2. Гершунский Б.С. Философия образования XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций). – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
3. Євтух М. Модернізація вищої школи // Педагогічна газета. – 2002. – №4. – С. 2.
4. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
5. Кремень В. Філософія освіти XXI століття // Освіта України. – 2002. – №102-103. – С.6-7.
6. Кремень В.Г. Модернізація освіти – важливий чинник соціального, економічного і політичного розвитку України Вісник НАН України. – 2001. – №3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/All/herald/2001-03/7.htm>
7. Ничкало Н.Г. Ринок праці і проблеми модернізації підготовки кваліфікованих робітників //Професійно-технічна освіта. – 2004. – №1. – С.412.
8. Бойко А.І. Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій: світоглядно філософський аналіз. – К.: Знання України, 2009. – 379 с.
9. Журавський В. Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу // Освіта України. – 2004. – №16. – С.1-2.
10. Зубрицька М. Україна і Росія – два погляди на освітню політику // Дзеркало тижня. – 2001. – №35(8-14 вересня). [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.dt.ua/3000/3300/32121/>
11. Катеринчук О.В. Модернізація системи освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/katerinchuk-ov-modernizatsiya-sistemi-osviti/>
12. Красняков Є.В. Державне фінансування освіти не має бути залишковим // Рідна школа. – 2004. – №7-8. – С.3-7.
13. OECD [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.oecd.org/>
14. Доклад о человеческом развитии 2013. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2013_RU.pdf
15. Витрати на освіту. R&B Group. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/8324/>

References.

1. Andruschenko, V.P. (2002), “Modernization of education: policy and practice”, *Pedahohika i psykholohiia*, vol. 3, pp. 12-15.
2. Gershunskij, B.S. (1998), *Filosofija obrazovanija XXI veka. (V poiskah praktiko-orientirovannyh obrazovatel'nyh koncepcij)* [Philosophy of education of the XXI century. (In search of practice-oriented educational concepts)], Sovershenstvo, Moscow, Russia.
3. Yevtikh, M. (2002), “Modernization of High School”, *Pedahohichna hazeta*, vol. 4, pp. 2.
4. Kremen', V.H. (2003), *Osvita i nauka Ukrainy: shliakhy modernizatsii (Fakty, rozdumy, perspektyvy)* [Education and science of Ukraine: ways of modernization (Facts, thoughts, perspectives)], Hramota, Kyiv, Ukraine.
5. Kremen', V. (2002), “Philosophy of education XXI century”, *Osvita Ukrainy*, vol. 102-103, pp.6-7.
6. Kremen', V.H. (2001), “Modernization of education - an important factor in the social, economic and political development of Ukraine”, *Visnyk NAN Ukrainy*, vol. 3, available at: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/All/herald/2001-03/7.htm> (Accessed 30 December 2013).

7. Nychkalo, N.H. (2004), "The labor market and problems of modernization training skilled workers", *Profesijno-tehnicna osvita*, vol. 1, pp. 412.
8. Bojko, A.I. (2009), *Filosofia modernizatsii osvity v systemi rynkovykh transformatsij: svitohliadno filosofs'kyj analiz* [Philosophy of education modernization in the system of market transformation: philosophical analysis], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
9. Zhuravs'kyj, V. (2004), "Problems of modernization of education in Ukraine in the context of the Bologna Process", *Osvita Ukrainy*, vol. 16, pp. 1-2.
10. Zubryts'ka, M. (2001), "Ukraine and Russia - two views of education policy", *Dzerkalo tyzhnia*, vol. 35, available at: <http://www.dt.ua/3000/3300/32121/> (Accessed 30 December 2013).
11. Katerynychuk, O.V. (2013), "Modernization of the education system", available at: <http://intkonf.org/katerinchuk-ov-modernizatsiya-sistemi-osviti/> (Accessed 30 December 2013).
12. Krasniakov, Ye.V. (2004), "Public funding education should not be a residual", *Ridna shkola*, vol. 7-8, pp. 3-7.
13. OECD (2013), available at: <http://www.oecd.org/> (Accessed 30 December 2013).
14. UNDP (2013) "Human Development Report", [online], available at: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2013_RU.pdf (Accessed 30 December 2013).
15. Research & Branding Group (2012) "Expenditure on education", [online], available at: <http://rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/8324/> (Accessed 30 December 2013).

Стаття надійшла до редакції 13.12.2013 р.